

звитку малого та середнього бізнесу є важливою оптимізація спрощеної системи оподаткування у відповідності з потребами часу та ринкових умов.

Отже, більш справедливою та фіскально ефективною була би така реформа у спрощеній системі оподаткування, коли граничне значення обігу річного доходу буде значно вище ніж цифра 300 тис. грн. та ставка єдиного податку буде змінюватися залежно від рівня обігу та виду діяльності підприємця.

Таким чином, можна зробити висновок, що визначення пріоритетних напрямів податкової політики України в сучасних умовах необхідно проводити через призму податкових реформ та можливих наслідків реалізації цих реформ в майбутньому.

На нашу думку, пріоритетними напрямками податкової політики України в сучасних умовах є:

- збалансування інтересів держави і платників податків;
- формування стабільної, гнучкої та зручної системи оподаткування;
- забезпечення фіскальної ефективності податкової системи України;
- реалізація регулятивного потенціалу податкової політики;
- адаптація податкової політики країни до вимог світової тенденції трансформації оподаткування.

Висновки

У ході дослідження було виявлено, що податкова політика, яку проводить сьогодні уряд України, може мати в майбутньому зовсім інший ефект, ніж очікується. Будь-які зміни в податковій політиці мають супроводжуватися відповідними змінами у інших ланках державного регулювання економіки країни: бюджетній, банківсько-кредитній, соціальній, інноваційно-інвестиційній та інших. Аналіз податкових реформ, які стосуються скорочення кількості податкових платежів, зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці показав, що на сучасному етапі реалізації податкової політики український уряд намагається вирішити лише тактичну проблему підвищення фіскальної ефективності податкової системи. Результатом дослідження є формування стратегічних напрямків реалізації податкової політики України.

Література

1. Налогообложение: теории, проблемы, решения / В.П. Вишневский, А.С. Веткин, Е.Н. Вишневская и др.; под общ. ред. В.П. Вишневского. – Донецк: ДонНТУ, ИЭП НАН Украины, 2006. – 504 с.
2. Соколовська А.М. Податкова система України: теорія та практика становлення. – К.: НДФІ, 2001. – 372 с.
3. Кризові явища у світовій економіці та антикризова політика України / В.М. Геєць, О.І. Барановський, Ю.В. Василенко, Т.П. Вахненко, С.О. Кораблін; НАН України. Ін-т екон. прогнозування. – К., 2002. – 76 с.
4. Податкова система України / В.М. Федосов, В.М. Опарін, Г.О. П'ятаченко та ін.; за ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь, 1994. – 464 с.
5. Суторміна В.М., Федосов В.М. Держава – податки – бізнес. – К.: Либідь. – 1998. – 235 с.
6. Шаблиста Л.М. Податки як засіб структурної перебудови економіки. – К.: Ін-т економіки НАНУ, 2000. – 219 с.
7. Мельник П.В. Податкова система України: Практикум. – Ірпінь: Академія ДПС України, 2005 – 256 с.
8. Василик О.Д. Податкова система України: Навч. пос. – К.: ВАТ «Поліграфкнига», 2004. – 93 с.
9. Фінанси: підручник / С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко, І.В. Зятковський, О.П. Кириленко. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
10. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету: Моногр. / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Т.І. Єфименко, В.Л. Андрущенко, Н.М. Бабіч, В.Ф. Беседін, І.В. Беседін, І.В. Богдан, В.М. Богомазова; Н.-д. фін. ін-т при М-ві фінансів України. – К., 2004. – 711 с.
11. Податкова політика України: концептуальні засади теорії та практики: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 / А.І. Крисоватий; Терноп. держ. екон. ун-т. – Т., 2006. – 32 с.
12. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи: Монографія / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України. – 2008. – 675 с.
13. Закон України «Про систему оподаткування» редакція від 16.06.2010 р. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
14. Словник юридичних термінів: Навч. посіб. / Уклад. В.П. Марчук. – К.: МАУП, 2003. – 128 с.
15. Текст Податкового кодексу України №7101–1 від 03.12.2010 р. / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України, законопроекти. – [Електронний ресурс]. – Спосіб доступу: <http://gska2.rada.gov.ua>

В.Г. ПІДВИСОЦЬКИЙ,
заввідділом, НДЕІ,
Т.Б. ПАППУ,
с.н.с., НДЕІ

Транскордонні кластери: європейський досвід створення та розвитку

У статті розглянуто європейський досвід розвитку транскордонних кластерів, а також проаналізовані можливості його застосування в Україні.

В статье рассмотрен европейский опыт развития трансграничных кластеров, а также проанализированы возможности его применения в Украине.

In clause the European experience of development cross-border cluster is considered, and also opportunities of its application in Ukraine are analysed.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації спостерігається відхід від ієрархічних структур управління, які не можуть забезпечити високий рівень конкурентоспроможності об'єктів. Останні досягнення цивілізаційного розвитку показують, що конкурентоспроможність і процес кластеризації нерозривно пов'язані.

Використання кластерного підходу на всіх континентах і за різних умов довело його ефективність. Транскордонне співробітництво, що спрямоване на підвищення ефективності використання природно-ресурсного потенціалу прикордонних територій, на об'єднання зусиль для вирішення спільних та ідентичних проблем, дає можливість застосувати кластерний підхід до транскордонного регіону.

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав. Реалізація кластерного підходу в рамках прикордонного співробітництва створює більший потенціал економічного зростання прикордонних областей.

Розбудова ефективної системи транскордонного співробітництва із впровадженням транскордонних кластерів України та сусідніх країн дозволяє краще ідентифікувати та використовувати на практиці можливості, які виникають унаслідок активізації інтеграційних процесів.

Актуальність цього питання обумовлена потребою у здійсненні структурної перебудови виробництва прикордонних регіонів України, забезпечення координації діяльності всіх етапів технологічного ланцюга з метою підвищення конкурентоспроможності регіонів, шляхом створення та розвитку транскордонних кластерів.

Метою статті є вивчення та аналіз європейського досвіду розвитку транскордонних кластерів, а також можливості його застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Транскордонне співробітництво як елемент державної політики сьогодні займає достатньо важливе місце в системі пріоритетів як соціально-економічного розвитку, так і європейській інтеграції України. Дедалі активніше обговорюються існуючі проблеми, формуються пропозиції органами місцевого самоврядування щодо розвитку ТКС як на західному, північносхідному, так і в південних кордонах. Транскордонне співробітництво є особливою ознакою нової державної регіональної політики, яке має на меті зміцнення добросусідських відносин та створення умов для більш тісної координації дій у сфері інтеграції економік суміжних країн. Це досягається шляхом формування транскордонних кластерів, які є інноваційними елементами для динамічного і сталого розвитку транскордонних територій.

Транскордонний кластер – добровільне об'єднання незалежних компаній, асоційованих інституцій, інших суб'єктів транскордонного співробітництва, які: географічно зосереджені у транскордонному регіоні (просторі); співпрацюють та конкурують; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними

технологіями та навичками і взаємодоповнюють одна з одною для виготовлення спільного продукту чи послуги, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережевих ефектів, дифузії знань та навичок [1].

Транскордонні кластери охоплюють суміжні прикордонні території сусідніх держав, до складу яких входять інституції та фірми, розміщені по обидва боки кордону. Тому транскордонні кластери можна визначити як групи незалежних компаній та асоційованих інституцій, які: географічно зосереджені у транскордонному регіоні; співпрацюють та конкурують; спеціалізуються у різних галузях, пов'язані спільними технологіями та навичками і взаємозаповнюють одна одну, що в кінцевому підсумку дає можливість отримання синергетичних та мережевих ефектів, дифузії знань та навичок.

Особливістю транскордонних кластерів є те, що їхні учасники розміщені у різних податкових, митних, законодавчих середовищах сусідніх країн, однак можуть мати спільні підприємства та організації, користуватися спільною інфраструктурою, і функціонують насамперед на транскордонних ринках.

Іншою особливістю транскордонних кластерів є те, що інтенсивність мережевих взаємодій у кластері обмежується наявністю кордону, який створює додаткові бар'єри для вільного руху товарів, робочої сили, капіталу. Бар'єрами для налагодження співпраці також можуть бути різний менталітет, традиції, мова, культура, негативні сторінки історії. Для того щоб кластери стали успішними, потрібен час – численні приклади свідчать про те, що на формування кластеру потрібно десятиріччя, чи біля того, щоб розробити вагому та реальну конкурентну перевагу.

Транскордонні кластери набули широкого поширення в Європі та в світі.

Франція

Кластерна політика Франції відома як централізована загальнонаціональна політика, що реалізується на регіональному рівні та забезпечує ефективну співпрацю між різними рівнями реалізації політики. Уряд Франції здійснив важливі ініціативи та розпочав реалізацію масштабних програм відновлення французької промисловості. Ці ініціативи стали відомими як «Нова промислова політика Франції».

Різні ініціативи та програми мають три основних спільних риси [2]:

- Інновації (наголос робиться, головним чином, на інноваціях у високотехнологічних секторах, а не за всіма напрямками промислової діяльності. Інновація має на меті підвищення конкурентоспроможності французької економіки).
- Партнерство є важливою рисою, яка повинна мати місце в проектах, які підтримуються державними органами; партнерство між промисловістю та дослідними інститутами можна вважати «класичною» формою партнерства, але крім нього забезпечується партнерство між малими та середніми підприємствами та великими фірмами, а також між різними напрямками діяльності.
- Просторовий вимір (регіони відіграють важливу роль).

Заходи промислової політики розробляються в режимі поєднання різних напрямків політики: розвитку малого та середнього підприємництва (через центральне агентство Oseo-Anvar та фінансову установу з підтримки МСП), НДДКР (ним опікується Національне агентство з досліджень, NAR), інновацій (Агентство промислових інновацій, All) та регіонального розвитку (міжвідомчий комітет з територіального розвитку) [3].

Стратегічні цілі конкурентоспроможних кластерів:

- Розвиток партнерства між різними зацікавленими сторонами на основі їхніх навичок. Дослідження показали, що взаємозбагачення ідей різних зацікавлених сторін та поєднання навичок, що доповнюють одні одних, ведуть до розширення інновацій.
- Формування спільних проектів у сфері НДДКР, які можуть фінансуватися державою. Спільні проекти у сфері НДДКР спрямовані на розширення інновацій.
- Активізація місцевих технологічних секторів.
- Підвищення привабливості Франції для іноземних підприємств та збільшення залучення інвесторів.
- Заохочення розвитку технологічного партнерства з партнерами за кордоном, що йде на користь компаніям кластеру.

Ініціатором програми формування кластерів є DGE (генеральна дирекція з питань підприємств міністерства економіки, фінансів і промисловості). Ця програма охоплює всю територію країни, але її впровадження ведеться на рівні регіонів. Завтілення кластерної політики в життя відповідають міністерство економіки, фінансів і промисловості, та міністерство внутрішніх справ. Крім того, індивідуальну підтримку кластерам у сфері розробки проектів НДДКР та фінансову підтримку надає регіональна організація DRIRE (регіональні управління з питань промисловості, досліджень і доквілля). У Франції працює 22 DRIRE – по одному на кожний регіон. Джерелом фінансування є державний бюджет Франції, виділений міністерствам. Бюджет на три роки становить близько 1,5 млрд. євро. Агентствами з впровадження є DGE (генеральна дирекція з питань підприємств), яка працює, зокрема через FCE (фонд конкурентоспроможності підприємств); Oseo, All та ANR на національному рівні й DRIRE – на регіональному [4].

Основні етапи розвитку Кластерної програми (2003–2011):

1. Розробка програми та заходів політики.
2. Запрошення до подання заявок на проекти формування кластерів (отримано 105 заявок).
3. Відбір проектів (уряд Франції вирішив надати офіційальні назви кластерам конкурентоспроможності, включаючи ті 16 кластерів, які вже мають чи матимуть глобальний характер).
4. Впровадження та підтримка розвитку кластерів протягом двох етапів (кожний тривалістю по три роки, з 2005 по 2011 рік).

З 2005 року державою було профінансовано 554 проекти та на НДДКР було витрачено 1,1 млрд. євро. Сукупна вартість проектів у сфері НДДКР становить 3,6 млрд. євро, де беруть участь близько 12 тис. дослідників.

Найвідоміший транскордонний кластер (Франція, Німеччина і Швейцарія) – Біофармацевтичний кластер Біодолина (BioValley), який з'явився після злиття великих компаній. Кластер має за ціль стати провідним європейським центром біотехнологій, він створений та діє поблизу важливих науково-дослідних центрів. У рамках кластеру співпрацюють 40 наукових установ, чотири університети, приблизно 280 дослідних груп, 600 компаній, включаючи компанії, які є вже глобальними гравцями. Крім того, тут задіяно 100 тис. студентів та 50 тис. робочих місць [5].

Швейцарія

На сьогодні на території Швейцарії діють 45 кластерів, три з яких є транскордонними (за участю регіонів Німеччини та Франції). Найвідоміший з них транскордонний біофармацевтичний кластер Біодолина було створено 1996 року у долині річки Верхній Рейн (на території Франції, Швейцарії та Німеччини).

Діяльність уряду Швейцарської Конфедерації здійснюється в чотирьох таких напрямках [6]:

- Фінансова та технічна підтримка інноваційних проектів, зокрема тих, що передбачають розвиток кластерів.
- Виділення коштів місцевим громадам для проведення дослідження щодо їх потенційних можливостей, з питань розвитку кластерів.
- Збільшення фінансової допомоги Уряду з питань кластерної діяльності.
- Реалізація заходів і проектів, які можуть сприяти успішному розвитку кластерів, зокрема, з питань територіального/просторового планування, транспорту, охорони навколишнього середовища, соціальної політики, житлового будівництва, культури та спорту.

Урядова програма довела свою ефективність, зокрема, через покращення координації між громадами та кантонами, представниками ділових кіл.

Швеція

Кластерна політика у Швеції є однією зі складових політики у сфері НДДКР та інновацій, з сильною регіональною орієнтацією. Формування та розвиток кластерів є інструментом політики, що використовується в різних національних програмах для заохочення регіонального розвитку.

Цілі кластерної політики:

- Динамічний розвиток усіх регіонів Швеції (усунення диспропорцій між регіонами).
- Активізація інновацій, досліджень та розробки технологій.
- Сталий розвиток (доквілля та підприємництво).

Кластерна політика в Швеції динамічно розвивається, що дозволяє суттєво підвищити рівень конкурентоспроможності національної економіки. Швеція займає провідні позиції у розвитку кластерів у таких галузях: фармацевтика, металообробка, виробництво деревини, транспорт тощо. Кожен з кластерних регіонів має свою окрему спеціалізацію. Наприклад, регіон Вестсверія спеціалізується на автомобілебудуванні, регіон Сундсверіже відомий виробництвом медичного

обладнання, регіон Остра Меллансверіже – своїм авіаційним потенціалом, регіон Смеланд спеціалізується на виробництві деревини та промислового обладнання, регіон Меллерста Норр-ланд – на виробництві деревини тощо [7].

Кластерною політикою опікується у Швеції Міністерство підприємництва, енергетики та зв'язку, Державне агентство інноваційних систем (The Swedish Governmental Agency for Innovation System) Vinnova, Агентство регіонального розвитку (The Swedish Agency for Economic and Regional Growth Nutek), агентство Invest in Sweden або ISA (утворене при Міністерстві закордонних справ) залучається до реалізації кластерної політики [8].

Питома вага експортної продукції, виробленої з використанням кластерних можливостей, іноді перевищує відповідний показник для окремих галузей промисловості, що також свідчить про ефективність функціонування кластерів. Це стосується, перш за все, автомобілебудування, виробництва деревини, металообробки, комунікаційного обладнання, нових інформаційних технологій, де Швеція має міцні позиції не тільки в Європі, а й у світі. Кластерна політика у Швеції має регіональний напрям, формування та розвиток кластерів є інструментом політики, що використовується в різних національних програмах для заохочення регіонального розвитку. У Швеції кластером вважається географічна концентрація пов'язаних між собою компаній та інших гравців, яка характеризується взаємною залежністю; при цьому не висувається вимог до командної роботи у сфері досліджень чи наявності ноу-хау (за даними Nutek). Кластерна ініціатива полягає у співпраці між державним і приватним секторами для заохочення формування кластерів. Єдиної національної кластерної програми у країні немає, але в основному всі національні програми мають на меті заохочення формування кластерів та надання їм підтримки. Національні програми (кластерно орієнтовані) націлені на розширення використання існуючих науково-дослідних установ; посиленні співпраці між існуючими науково-дослідними установами у межах «Потрійної спіралі»; заохоченні комерційної співпраці у вигляді заходів зі стимулювання експорту та стратегічного аналізу; заохочення розширення кластерів за рахунок діяльності, пов'язаної зі створенням, стимулюванням, відокремленням, маркетингом та розвитком компаній-членів.

Опис основи національних програм Швеції:

- Загальнонаціональна Програма: Vinnvux («Віннвекст») є широко відомою в інших країнах як успішна програма національного рівня. Європейська Комісія використовує «Віннвекст» як взірць того, як слід стимулювати розвиток інноваційних систем і кластерів, що зробило Швецію до певної міри полігоном для обкатки політики в цій сфері. За реалізацією кластерної програми відповідає агентство VINNOVA (агентство при міністерстві підприємництва, енергетики та зв'язку). Організаційна структура програми: Рада Програми, в якій представлені ділові кола, науково-дослідні установи та державні органи. Джерелом фінансування є державний бю-

джет Швеції через VINNOVA. Бюджет становить 75 млн. шведських крон на рік (близько 7,7 млн. євро на рік). Успішність програми «Віннвекст» пояснюється двома її характерними рисами: амбіційною фазою планування, на якій також здійснювалися пілотні проекти та проводилися вищезгадані міжнародні семінари; довгостроковим характером програми. «Віннвекст» надає підтримку інноваційним системам і кластерам протягом десяти років, маючи на меті забезпечення їхньої самостійності після завершення цього строку [9].

- Регіональна кластерна програма (Nutek). Програма організована у вигляді відкритого запрошення до подання заявок на реалізацію регіональних ініціатив з розвитку кластерів. Мета програми – зміцнювати стійкість та здатності шведських кластерів незалежно від їхнього розташування в країні. Реалізацією програми займається агентство Nutek (агентство при Міністерстві підприємництва, енергетики та зв'язку). Бюджет програми становить 70 млн. шведських крон (близько 7 млн. євро), термін – на 2005–2010 роки [10].

На даний час у Швеції успішно функціонують вісім високотехнологічних регіонів, в яких функціонують регіональні кластери (близько 39). Найпотужнішим регіоном є Стокгольм, де базується відомий та успішний кластер Упсала. Успішним транскордонним кластером є кластер «Долина Медікон», яка розташована на кордоні Данії та Швеції навколо затоки Орезунд. Діяльність цього кластеру сприяла утворенню 30 тис. робочих місць більш ніж на 160 підприємствах [11].

Данія

Одна з перших країн Європи, яка розробила, затвердила та почала реалізовувати Національну програму кластеризації економіки. Відповідно до програми кластеризації економіки в країні було виявлено та побудовано 29 кластерів. Данська рада розвитку бізнесу відповідає за розробку концепції кластеризації економіки.

Найуспішнішим регіоном в Данії є регіон Орезунд, в якому розташований транскордонний кластер «Долина Medicon» (Medicon Valley) – кластер біотехнологій (Данія, Швеція). В «Долині Медікон» розташовано вісім лідируючих університетів, шість університетських лікарень, більше ніж 140 біотехнологічних компаній, 18 тисяч робітників, зайнятих у виробництві.

У 2006 році в Данії був заснований спеціальний фонд (Danish National Advanced Technology Foundation), що сприяє розвитку співпраці між університетами, дослідницькими центрами і фармацевтичною промисловістю. Вже за перший рік роботи фонд виділив близько 200 млн. датських крон (приблизно \$34 млн.) на здійснення 12 великих проектів в області нанотехнологій [11].

Австрія

Австрійський досвід є унікальним зразком комплексної та системної регіональної кластерної політики. Цей регіон розвинув міцну економічну базу в кількох кластерах та вважається одним із найкращих у світі взірців розвитку кластерів. З цього досвіду можна взяти таке: по-перше, конкурентоспроможність регіону визначається не перевагами окремих

компаній, а дедалі більшим рівнем інноваційності цілих галузей та секторів. По-друге, велику роль відіграють організації ініціатив з розвитку та управління ними – у цьому можна переконатися на прикладі Clusterland GmbH як орієнтованої на сервіс організації з управління політикою на засадах приватно-державного партнерства.

Цілі політики Австрії:

- підтримка конкурентоспроможності Австрії на міжнародному рівні;
- орієнтація на ключові технології;
- зміцнення австрійських інновацій та досліджень;
- надання підтримки новоутвореним підприємствам («старт-апам») у секторі високих технологій.

Характерними рисами для кластерної політики Австрії є наявність чітких пріоритетів: міжнародна конкурентоспроможність, новітні технології, інновації та дослідження, компанії.

Найвідомішою регіональною кластерною програмою є програма «Землі Верхня Австрія». Верхня Австрія є провідним промисловим регіоном, який характеризується високим динамізмом, економічною стабільністю й центром кластерів. Починаючи з 1998 року здійснювався поступовий розвиток кластерів у найважливіших галузях економіки Верхньої Австрії: автомобільній промисловості, хімічній промисловості, екологічній енергетиці, меблевій та деревообробній, харчовій промисловості, промисловості технологій охорони здоров'я та механотроніки. Здійснення Програми розвитку кластерів під назвою Clusterland розпочалося з проекту «Верхня Австрія 2010», бюджет якого становив 80,8 млн. євро. Проект діяв з 1998 по 2003 рік за трьома стратегічними напрямками: технології та НДДКР, навчання та підвищення кваліфікації, маркетинг розміщення. Друга програма, яка називається «Інноваційна Верхня Австрія 2010» і має бюджет у 600 млн. євро, охоплює період з 2005 по 2010 рік та має п'ять стратегічних напрямів: НДДКР, підвищення кваліфікації, мережі, розміщення підприємств та технологій [12].

Найвідоміші транскордонні кластери:

- кластер скла, який розташований на суміжних територіях Австрії, Німеччини та Чехії;
- текстильний кластер, який функціонує на території прикордонних регіонів Австрії та Чехії;
- технологічний кластер, який створений та діє на суміжних територіях Австрії та Словенії тощо.

Словенія

У 1999 році Міністерство економіки Словенії розпочало реалізацію програми кластеризації економіки, яка була спрямована на розробку оптимальних шляхів щодо створення в Словенії нових кластерів з метою збільшення конкурентоспроможності словенської економіки на зовнішніх ринках. У зв'язку з цим було визначено три основні напрями роботи:

1. Розвиток коопераційних зв'язків між компаніями у різних галузях економіки.

2. Сприяння розвитку існуючих кластерів шляхом збільшення інвестицій у програми розвитку інфраструктури.

3. Відстеження практичної діяльності кластерів та визначення оптимальних шляхів подальшої стратегії їх розвитку.

На даний час найбільш успішними кластерними ініціативами в Словенії є автомобільний та текстильний кластери.

Результати реалізації державної політики з питань розвитку кластерів:

- 470 компаній та інституцій, включених до 25 кластерних ініціатив;
- 50 локальних проектів, які в перспективі можуть бути перетворені у мікрокластери;
- 120 спільних проектів стосовно кластерних досліджень, які реалізуються інженерно-технічними та науково-дослідними інститутами;
- 330 проектів, метою яких є об'єднання зусиль відповідних суб'єктів з метою створення єдиної системи виробничо-торгівельних зв'язків;
- 69 програм з підтримки розвитку кластерів на всіх рівнях.

Нова державна програма на 2007–2013 роки з питань підтримки та зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств Словенії серед іншого має на меті розробку інноваційних програм в рамках розвитку кластерів.

Італія

Італія є відомим зразком формування кластерів, відомих як «промислові райони» (distretti industriali). Райони Італії були визначені конституцією як державні органи після 1991 року, відповідальні за розробку та реалізацію політики щодо тих промислових районів (або кластерів), чий комплексні мережі соціально-культурних та економічних зв'язків протягом сотень років спиралися на виробничі реалії міст та малих центрів Італії.

Політика підтримки інтернаціоналізації кластерів:

Розвивається потужна політична ініціатива, спрямована на підтримку процесу інтернаціоналізації промислових кластерів в Італії, яка стала відомою під назвою meta distretto, або «метарайон». Метарайон є виробничою мережею, яка складається з кількох малих і середніх підприємств однієї й тієї ж самої галузі та виходить за місцеві межі, охоплюючи різні країни. Метарайони розвиваються як інструмент зовнішньоторгової політики під керівництвом Інституту зовнішньої торгівлі ICEI («Інституту націонале пер іль комерчіо естеро» – Національний інститут зовнішньої торгівлі) [13].

Використовуючи модель промислових районів, ICE ставить собі за мету вийти за межі своєї традиційної ролі з захоплення зовнішньої торгівлі Італії (у вигляді участі в суто комерційних заходах або просування іміджу) шляхом: визначення нових форм співпраці між італійськими та іноземними малими й середніми підприємствами та підтримки «розширення» кластерів за державні кордони.

Незважаючи на провідну роль регіонів у стимулюванні кластерів, потенціал ICE у сфері стимулювання інновацій та формування місцевих і міжнародних мереж робить Інститут

стратегічним партнером, який підтримує зусилля регіонів Італії, спрямовані на подальший розвиток і впровадження дієвої політики формування кластерів з місцевою базою. Цей новий підхід є важливим для передання галузевого й промислового ноу-хау, що забезпечує розширення діяльності італійських підприємств на міжнародному ринку. ICE допомагає італійським фірмам і кластерам створювати райони на зразок італійських за кордоном, а саме в тих країнах, де вони відкривають свої виробничі підприємства. Для прикладу можна навести Східну Європу. Зокрема, в Румунії ICE допомагає італійським фірмам формувати структури, подібні районам, у сфері виробництва взуття.

На території Італії діють національні та регіональні кластери. Нормативно-правовою базою, яка визначає порядок утворення та розвитку промислових районів (кластерів), є постанова уряду Італії від 28 грудня 2007 року «Про проекти, спрямовані на розвиток промислових районів» [14]. Разом із тим на регіональному рівні приймаються відповідні рішення та регіональні закони щодо визначення критеріїв, які є основою для утворення кластерів. Утворення та діяльність кластерів є показовою на прикладі регіону Емілія Романія. Підставою для утворення кластерів на його території є рішення уряду регіону №2007/1411, яке базується на регіональних законах №3/1999 «Реформа системи публічної влади на місцевому і регіональному рівнях» та №7/2002 «Розвиток регіональної системи досліджень та інновацій у промисловості». При цьому регіональне законодавство повною мірою відповідає положенням Рішення Європейської Комісії № (2007) 3875 від 07.08.2007 р., яке затверджує Оперативну регіональну програму «Конкурентоспроможність та регіональна зайнятість регіону Емілія Романія на період 2007–2013 років», а також Регламенту №1080/2006. Зазначені нормативні документи є інструментами реалізації державної програми «Промисловість – 2015», яка затверджена урядом Італії [15].

Згідно з італійськими нормативними нормами утворення регіонального чи транскордонного кластеру є можливим у разі наявності розвинутої системи виробництва. Тому для утворення регіонального кластеру необхідно, щоб у відповідній галузі на регіональному рівні було задіяне щонайменше 2% працюючого населення області (приблизно 14 тис. робочих місць).

Транскордонний кластер European Aerospace Cluster. Італійський кластер, що розташований в регіоні Кампанія, є учасником європейського кластеру в аерокосмічній галузі (EACP – European Aerospace Cluster Partnership), в якому також беруть участь понад 130 європейських компаній [16]. Проект EACP є першим європейським кластером в аерокосмічній галузі, метою якою є залучення до співробітництва регіонів різних країн з метою використання можливостей промислового виробництва малих та середніх підприємств, підтримання програм співробітництва між науково-дослідними інститутами, надання підтримки в реалізації освітніх проектів, націлених на підготовку кваліфікованого персоналу тощо.

Успішність політики національного уряду щодо підтримки кластерної діяльності підтверджується існуванням багатьох кластерів в майже всіх регіонах Італії: в області Фріулі–Венеція–Джулія діють кластери у галузі біомедицини та у галузі мореплавства, в області Венето – кластери у галузі електронних технологій тощо.

Литва

У 2002 році було здійснено офіційне дослідження з питань кластеризації економіки Литви та розроблено відповідну державну концепцію, в якій було дано визначення термінів «кластер», «державні пільги», які отримують підприємства, що входять до складу галузевих кластерів. Зокрема, було визначено, що до складу галузевого кластеру мають входити не менше 5 підприємств, об'єднаних єдиним інтересом та можливостями у здійсненні відповідного роду діяльності. Крім того, до складу кластера має входити щонайменше один науково-дослідний або навчальний заклад, який повинен займатися науковими дослідженнями з питань діяльності кластеру та запровадження інновацій у відповідній галузі.

«Державні пільги». До державних пільг, які отримують підприємства, що входять до складу галузевих кластерів, відносяться:

- пільги з оренди земельних ділянок;
- пільги з виробничих площ і приміщень;
- пільгові державні кредити і фінансова допомога із структурних фондів ЄС.

У зв'язку з цим слід зазначити, що із загального обсягу фінансової допомоги, яку Литва має отримати протягом 2007–2013 років із структурних фондів ЄС, 10% відводиться на запровадження інноваційних технологій та кластеризацію економіки країни.

Діяльність щодо реалізації проектів з утворення нових кластерів на території Литви координує Литовський державний інноваційний центр сприяння розвитку кластерів. Центром було розроблено веб-портал (www.kkt.lt), на якому можна знайти повну інформацію щодо умов створення та діяльності кластерів на території Литви.

У країні також діє Програма з розвитку кластерів, яка включає в себе два напрями технологічного розвитку згаданих структур:

- LT («м'які» технології) – маркетинг, наукові розробки, курси підвищення кваліфікації, проведення наукових заходів (семінари, конференції тощо);
- LT+ («жорсткі» технології) – система інвестицій, розбудова виробничих та технологічних інфраструктур.

На сьогодні на території Литви функціонує 12 транскордонних кластерів, а саме:

1. Три транскордонні кластери у галузі туризму, до яких входять підприємства Калінінградської області РФ, Польщі та Литви (Клайпеда, Паланга, Куршська коса).
2. Два транскордонні кластери з питань охорони здоров'я, розвитку рекреаційних зон та зон відпочинку за участю регіонів Польщі та Литви (Друскінінкай та Бірштонас).

3. Два транскордонні кластери з питань виробництва меблів та виробів з деревини за участю регіонів Польщі, Німеччини та Литви (Алітус, Клайпеда).

4. Кластер лазерних технологій із центром у Вільнюсі і філіалами у Каунасі та Паневежюсі, до складу якого входять чотири виробничі підприємства, Литовський фізичний інститут та Литовський державний університет ім. Гядемінаса.

5. Два кластери з питань інформаційно-комунікаційних технологій у Каунасі та Вільнюсі.

6. Кластер у сфері харчової промисловості у Каунасі (за участю підприємств Польщі та Німеччини).

7. Кластер інженерних технологій з центром у Вільнюсі і його філіалами у Каунасі та Паневежюсі (асоціація ІЛМРРА).

Найближчим часом у Литві розпочнуть свою діяльність такі транскордонні кластери:

1. Кластер з виробництва одягу та текстилю у Каунасі за участю підприємств Польщі та Німеччини.

2. Кластер з питань мистецтва та відпочинку із центром у Вільнюсі і філіалами у Каунасі, Клайпеді, Шяуляї та Паневежюсі.

Крім того, на території країни на сьогодні створено 27 так званих «технологічних платформ», які за структурою поки не відповідають вимогам кластерів, але є по суті справжніми транскордонними кластерними ініціативами.

Естонія

Слід відзначити, що останнім часом уряд Естонії, керуючись директивами Європейської Комісії, почав приділяти особливу увагу питанням розвитку кластерів. Програма розвитку кластерів була розроблена Фондом сприяння розвитку підприємництва Enterprise Estonia за допомогою ЄС.

Основні завдання програми розвитку кластерів:

– підвищення доданої вартості підприємств та сприяння виробництву нових товарів та послуг;

– розвиток співробітництва між секторами економіки, а також між підприємствами та науковими установами.

Бюджет програми на період 2007–2013 років становить 100 млн. естонських крон (близько \$10 млн.). Фінансування відбувається за рахунок коштів Фонду регіонального розвитку ЄС. Відповідно до вимог зазначеної програми клопотання щодо отримання державної підтримки з питань утворення кластеру може здійснювати тільки зареєстроване в Естонії комерційне об'єднання, яке входить до консорціуму, що планує створити відповідний кластер, а також неприбуткова організація або цільова державна установа. Максимальний розмір державної підтримки на попередньому етапі створення кластеру складає 400 тис. естонських крон.

Португалія

Уряд Португалії з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки досить широко використовує принцип утворення кластерів [17]. Португалія знаходилася у самих витоків діяльності з розробки теорії кластерів, оскільки масштабне дослідження можливостей підвищення конкурентоспроможності португальської економіки було здійснено на початку дев'яностих років минулого сторіччя консалтинго-

вою компанію «Монітор», в якій на той час працював відомий фахівець з питань розвитку кластерів М. Портер. Це дослідження було здійснено на замовлення Міністерства промисловості та енергетики Португалії у співпраці з 50 приватними та державними компаніями. За результатами дослідження вдалося ідентифікувати понад 30 фактично існуючих кластерів. Остаточний вибір дозволив відокремити шість національних кластерів в таких галузях: виноробство, харчова промисловість, автомобільне виробництво, туризм, виробництво взуття, трикотажне виробництво. До цих шести кластерних ініціатив було додано 5 «факторних умов» впровадження яких має забезпечити уряд (освіта, наука, технологія, фінансування та підготовка управлінських кадрів).

Національний уряд зосередився на трьох напрямках: альтернативна енергетика, розвиток морського транспорту та портів, модний одяг.

Стратегія уряду Португалії полягає у розвитку існуючих кластерів та створенні умов для підвищення їх конкурентоспроможності. У своїй програмі дій теперішній уряд країни зобов'язався «підтримувати оновлення традиційних кластерів шляхом чітко визначеної державної політики та розвитку секторального потенціалу там, де це є можливим». На практиці це означає, що уряд не вважає своєю компетенцією відбір галузей, яким необхідно надати державну підтримку, а виходить з необхідності підтримки тих галузей економіки, конкурентоспроможність яких на світовому ринку є найвищою (текстильна промисловість, виробництво взуття, автомобільна галузь, авіація, лісове господарство, розробка комп'ютерних програм, виноробство, туризм, охорона здоров'я, садівництво тощо).

У Португалії існують кластери, які досить успішно розвиваються без будь-яких державних програм. Це «пластиковий кластер» в регіоні *Marinha Grande*, до складу якого входять понад 140 малих підприємств з 8000 працівниками.

Програма транскордонного співробітництва:

Питання створення та підтримки кластерів займають помітне місце в програмі транскордонного співробітництва між Португалією та Іспанією (*Programme Operacional de Cooperazgo Transfronteiriza Espanha-Portugal*), яка реалізується в рамках політики ЄС «Європейське територіальне співробітництво» на 2007–2013 роки. Ця програма дозволяє використовувати існуючі можливості в галузі туризму, соціального обслуговування, навколишнього середовища, технологій, охорони здоров'я, освіти та культури.

Бюджет програми становить 354 млн. євро, з яких 267,4 млн. євро фінансування за рахунок фондів ЄС. Програма передбачає можливість співфінансування проектів в окремих прикордонних районах з обох сторін. Загальна площа таких районів становить 136 640 кв. км – мова йде про такі прикордонні регіони:

1. Галісія/північні регіони Португалії.
2. Кастилія–Леон/північні регіони Португалії.
3. Кастилія–Леон/центральні регіони Португалії.

4. Естремадура/центральні регіони Португалії.

5. Андалусія/Алентежу/Алгарве.

Успішним транскордонним кластером є Автомобільний кластер між Португалією і Іспанією.

Словаччина

Кластерні підходи з розвитку економіки Словацької Республіки почали реалізовуватися з 2007 року із ухваленням «Інноваційної стратегії Словацької Республіки на період 2007–2013 років». Відповідальними за імплементацію окремих аспектів кластерної політики в країні є Міністерство економіки, Національна агенція розвитку малого та середнього підприємництва, Словацька агенція розвитку інвестицій та торгівлі, Словацька агенція з питань енергетики та інновацій тощо.

До найбільш відомих кластерів, які діють на території Словаччини, відносяться:

- металургійний кластер у Кошицькому краї;
- сільськогосподарський кластер у Нітранському краї (система спеціалізованих сільськогосподарських підприємств, науково-дослідних установ, Аграрний університет, найбільша у Словаччині сільськогосподарська виставка);
- автомобільний кластер на території Західної Словаччини, до якого входять великі автомобільні заводи «Пежо» (м. Трнава), «Фольксваген» (м. Братислава) та «Кіа» (м. Жиліна). Цей автомобілебудівний кластер має перспективу стати транскордонним завдяки розвитку інфраструктури заводів «Ауді» (м. Гьор) та «Сузукі» (м. Естергом) на території Угорщини.

Основою розвитку транскордонних кластерів на території Словацької Республіки мають стати промислові парки, головною метою діяльності яких на цей час є залучення інвестицій, зокрема іноземних, в реалізацію перспективних проєктів.

Висновки

Поява кластерів, побудованих на регіональній спеціалізації, сприяла конкурентоспроможності Європи. Створення базових основ концепції формування транскордонних мегакластерів із визначенням шляхів щодо використання розробленої концепції на інші євро регіони України сприятиме покращенню інвестиційного клімату та прискоренню подолання негативних тенденцій у зовнішній торгівлі, особливо за умов членства в СОТ. Існуючий в Європі багаторічний досвід регіонального співробітництва може бути корисним для здійснення соціально-економічних перетворень в Україні. Особливо цінним є європейський досвід транскордонних взаємовідносин.

Вивчаючи і покладаючись на досвід інших країн, Україна повинна запозичити ефективні підходи до транскордонного співробітництва, зокрема кластерний рух.

З метою підвищення ефективності реалізації Європейської програми сусідства в Україні, розвитку транскордонних кластерів, на наш погляд, треба ініціювати прийняття закону «Про міжнародну технічну допомогу», внести відповідні зміни до законів України «Про стимулювання розвитку регіо-

нів» та «Про транскордонне співробітництво»; ініціювати розробку відповідних законопроектів України, які визначили б зміст, місце та роль кластерів у господарській системі, а також основні засади державної політики у цій сфері.

Література

1. Веб-сайт, присвячений кластерам конкурентоспроможності [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.competitivite.gouv.fr
2. Веб-сайт Міністерства промисловості [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.industrie.gouv.fr
3. OECD, Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches, OECD 2007 (ОЕСР, Конкурентоспроможні регіональні кластери: підходи національної політики, ОЕСР 2007).
4. Звіт про державну політику країн Європи [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.clusterobservatory.eu
5. Dalle B., Zinkl W., Bauer T, et.al. BioValley Science Guide. September 2005.
6. Chiesa V., Chiaroni D. Industrial Clusters in Biotechnology. Driving Forces, Development Processes and Management Practices. Imperial College Press. 2005.
7. Country Report: Sweden [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.clusterobservatory.eu/upload/Policy_Report_Sweden_20080116.pdf
8. European Cluster Observatory [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.clusterobservatory.eu/index.php?country_ID=Sweden&region_ID
9. Веб-сайт агентства «Віннова» [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.vinnova.se
10. Веб-сайт агентства «Нутек» [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.nutek.se
11. Рибак Ю.В. Розвиток високотехнологічних кластерів в умовах глобалізації // «Економіка: Теорія і практика управління», 2008, №245.
12. Leonhard Jürg, Technopolis GmbH, Policy profile Austria, Input paper for the OECD NIS MONIT Network, August 2004 (Леонард Йорг, «Технополіс ГмбХ», Профіль політики Австрії, стаття для мережі NIS MONIT ОЕСР, серпень 2004 р.).
13. Valenza, A. (2007), International Best practices cases – Clustering policy – Implications for UFT (Валенца А. (2007) «Зразки міжнародної передової практики – Кластерна політика – Наслідки для UFT»). Italy – Institute for Foreign Trade, Report to the DCP, TGO2.
14. Веб-сайт BERR (Міністерства у справах бізнесу, підприємництва та державного реформування Ірландії) (колишнього міністерства торгівлі та промисловості) [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.berr.gov.uk
15. Regionale Cluster in Europa. / Kapitel 3 – Statistische Erfassung regionaler Cluster in Europa. // Beobachtungsnetz der europäischen KMU 2002 № 3. Im Auftrag der Gemeinschaften von KPMG Special Services und EIM.
16. EACP– European Aerospace Cluster Partnership [Електронний ресурс]: Режим доступу: www.eacp-aero.eu/
17. Porter M. Clusters and the New Economics of Competotion, Harvard Business Review, November–December, 1998. – P. 77–89.